

KS. WACŁAW SOCHA

NABOŻEŃSTWA KOŚCIELNE I RODZINNE WE WSPÓLNOTACH RZYMSKOKATOLICKICH NA UKRAINIE

W 1991 r. powstało niezależne państwo Ukraina. Wydzieliła się ona z rozpadającego Związku Radzieckiego. Wraz z powstaniem nowego państwa rozpoczął się intensywny rozwój życia religijnego. Do tego czasu życie religijne było na wszelki sposób ograniczane. Zaczęły rozwijać się Kościoły chrześcijańskie. Szczególnie szybko rozwija się Kościół grekokatolicki, Kościół katolicki obrządku łacińskiego, a także Cerkiew prawosławna. Dzisiejsza Ukraina to państwo niemal dwa razy większe od Polski. Mieszka tutaj ok. 49 mln mieszkańców. Wśród wielu narodów znaczące miejsce zajmują Polacy (ok. 1 mln). To nasi rodacy często stanowili w parafiach rzymskokatolickich główną grupę wiernych, na której opierało się ich funkcjonowanie.

W 1991 r. papież Jan Paweł II odnowił strukturę Kościoła rzymskokatolickiego na Ukrainie. Powstała metropolia lwowska, do której należały archidiecezja we Lwowie oraz diecezje: łucka, kamieniecko-podolska, kijowsko-żytomińska i administratura apostolska Zakarpacia. W 2002 r. w ramach kolejnej reformy struktur Kościoła rzymskokatolickiego na Ukrainie stan administracyjny wygląda następująco: istnieje jedna metropolia we Lwowie, do której przynależy archidiecezja we Lwowie oraz diecezje: łucka, kamieniecko-podolska, kijowsko-żytomińska, charkowsko-zaporowska, odeskosymferopolska, zakarpaska.

Na terenie Ukrainy istnieje trzy seminaria duchowne obrządku łacińskiego: w Gródku Podolskim – dla diecezji kamieniecko-podolskiej, we Lwowie – dla archidiecezji lwowskiej i w Worzelu koło Kijowa – dla diecezji kijowsko-żytomińskiej. W seminariach tych kształcą się 185 alumnów pochodzących z terenu Ukrainy. Swoje domy formacyjne posiadają również niektóre zakony, jak bernardyni czy palotyni. W ostatnich latach odrodziło się wiele starych parafii, a jednocześnie utworzono nowe, zwłaszcza w większych miastach.

Do czasów „pierestrojki” rozwój życia religijnego był bardzo utrudniony. Nie było księży, wierni musieli sami organizować spotkania modlitwne i nabożeństwa, często z narażeniem swojej wolności, a nawet życia. Wolność polityczna spowodowała, że można już było w sposób oficjalny modlić się i uczestniczyć w praktykach religijnych.

Wśród alumnów Wyższego Seminarium Duchownego w Gródku Podolskim, w którym od roku akademickiego 1993/1994 jestem wykładowcą liturgiki, przeprowadziłem ankietę, jak wyglądają liturgia i nabożeństwa kościelne w parafiach, do których należą. Jest to liczna grupa alumnów (90), którzy zamieszkują głównie w obecnej diecezji kamieniecko-podolskiej, a także w charkowsko-zaporowskiej, odesko-symferopolskiej, a nawet na terenie Mołdawii.

Zebrane wiadomości będą więc pochodziły z tamtych terenów. W mniejszym stopniu będzie uwzględniony teren obecnej archidiecezji lwowskiej i łuckiej.

Na samym początku warto zauważyć pewien podział w sprawowaniu liturgii w Kościele łacińskim na terenie obecnej Ukrainy. Tereny do Zbrucza różnią się od pozostałej części. Zachodnia Ukraina (leżąca bliżej Polski) jest w dużej mierze przywiązana do polskiej tradycji i polskiego języka. Natomiast tereny za Zbruczem, obok zachowywania polskich zwyczajów, coraz więcej przejmują zwyczaje pochodzące z innych krajów oraz z Kościołów wschodnich. Wyraża się to głównie w używaniu języka ukraińskiego czy rosyjskiego w liturgii.

Do niedawna Kościół łaciński kojarzył się na Ukrainie z Polakami i Kościołem polskim. Dziś szczególnie na wschodzie i w środkowej części Ukrainy duży procent stanowią wierni, którzy nie identyfikują się wprost z Polakami. Trzeba jednak stwierdzić, że i w tamtych stronach główny wpływ na rozwój religijności i pobożności ludowej wywierają Polacy i w dużej mierze księża wywodzący się z Polski.

Krótką charakterystyka pobożności ludowej na Ukrainie zostanie oparta na rozdziale IV *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii*, zatytułowanym *Rok liturgiczny i pobożność ludowa*.

Niedziela jako „pierwszy i najstarszy dzień świąteczny” (KL 106) jest szczególnie przeżywana wśród katolików na Ukrainie. Dzięki coraz większej liczbie księży (z Polski i miejscowych) zdecydowana większość wiernych może uczestniczyć w tym dniu w Eucharystii w swoich kościołach parafialnych lub filialnych. Są jeszcze miejscowości, w których wierni do kościoła muszą iść kilkanaście kilometrów. Często muszą te odległości pokonywać pieszo, ponieważ wielu z nich nie stać na własny środek transportu.

Adwent w większości parafii przeżywany jest podobnie jak w Polsce. W wielu parafiach codziennie sprawuje się Msze święte roratnie. Powszechnie przy ołtarzu ustawia się roratkę.

Są jednak parafie, gdzie Msze święte roratnie sprawuje się nie każdego dnia, ale w wyznaczone dni tygodnia (np. w parafii Dunajowce są to środa i sobota). W Mszach tych uczestniczą dzieci, przynosząc zapalone lampiony (Gródek, Chmielnicki – Chrystus Król). Przygotowuje się również wieniec adwentowy i ustawia figurkę Je-

zusa zbliżającego się do żłóbka (Cherson). W niektórych parafiach odprawia się nowennę do Dzieciątka Jezus (Krzywy Róg). W większych parafiach organizowane są rekolekcje adwentowe.

Niezwykłe uroczyscie przeżywany jest dzień św. Mikołaja. Święty ten szczególną odbiera tutaj cześć. W parafiach na katechezie św. Mikołaj, ubrany w strój biskupa (w odróżnieniu od propagowanego niegdyś Dziadka Mroza), rozdaje dzieciom prezenty.

Wiele parafii na Ukrainie (np. Murafa) w dniu 8 grudnia, w Uroczystość Niepokalanego Poczęcia NMP, przeżywa swój odpust parafialny. Wierni chętnie i licznie uczestniczą w tym dniu w liturgii.

NARODZENIE PAŃSKIE

Uroczystość Narodzenia Pańskiego jest w sposób bardzo uroczysty przeżywana na Ukrainie. Choć w tych dniach nie ma jeszcze dni wolnych od pracy, to jednak katolicy łacińscy wraz z dziećmi czynią wszystko, aby te dni w sposób uroczysty przeżyć.

W domach rodzinnych organizują uroczystą wieczerzę wigilijną, w czasie której modlą się, składają sobie życzenia, dzieląc się opłatkiem, który otrzymują w kościele, oraz spożywają wieczerzę, składającą się często z dwunastu dań. Na wieczerzę zaprasza się często sąsiadów, którzy są grekokatolikami lub prawosławnymi. O północy (czasem kilka godzin wcześniej, gdy ksiądz ma do obsługi kilka kościołów) uczestniczą w Pasterce. Śpiewają na Mszy świętej kolędy polskie, a także ukraińskie.

W każdym kościele przygotowuje się szopki, które rozbiera się dopiero po 2 lutego, po święcie Ofiarowania Pańskiego.

Okres Narodzenia Pańskiego to czas odwiedzin kolędowych. W odróżnieniu od Polski zwyczaj kolędowania na Ukrainie jest bardzo rozwinięty. Gdy nie ma księdza, wtedy sami wierni organizują grupę kolędniczą, która wcześniej przygotowana obchodzi całą wioskę i składa życzenia, modli się z domownikami, a otrzymane pieniądze przeznacza na utrzymanie kościoła. Od kilku lat księża w sposób oficjalny mogą odwiedzać z racji kolędy swoich wiernych. W większości parafii, podobnie jak w Polsce, odbywa się to w okresie Narodzenia Pańskiego. Księża wraz z ministrantami, a czasem także z przedstawicielami Rady parafialnej, odwiedzają domy katolików. Zapraszani są również do domów prawosławnych.

W okresie Narodzenia Pańskiego w wielu parafiach odbywają się poświęcenia i błogosławieństwa. Na Ukrainie wierni bardzo chętnie i licznie w tych dniach uczestniczą w liturgii. Do najbardziej znanych należą:

- błogosławieństwo owsa (św. Szczepana) w parafiach wiejskich,
- błogosławieństwo wina (św. Jana Apostoła),
- błogosławieństwo dzieci w Święto Świętej Rodziny,
- błogosławieństwo kredy, kadzidła i wody w Uroczystość Objawienia Pańskiego (Trzech Króli), a następnie wypisanie imion Mędrców K+M+B i roku na drzwiach domów katolików.

W dniu Ofiarowania Pańskiego (2 lutego) istnieje zwyczaj błogosławieństwa świec – gromnic. Dzień ten od kilku lat stał się dniem życia konsekrowanego. Zakonnicy (stanowią oni najliczniejszą grupę wśród duchownych) i zakonnice spotykają się w tym dniu na wspólnej modlitwie z biskupem lub swoimi przełożonymi.

W niektórych parafiach dzieci, młodzież, a nawet dorośli przygotowują przedstawienia bożonarodzeniowe zwane tutaj wertepem.

Na zakończenie roku kalendarzowego w kościołach odbywają się nabożeństwa przebłagalne i dziękczynne.

Zwyczajem staje się organizowanie wieczorów kolędowych, na których spotykają się poszczególne grupy parafialne (na wzór opłatka w Polsce).

WIELKI POST

W Środę Popielcową odbywa się błogosławienie popiołu i posypanie nim głów. Wierni bardzo licznie w tym dniu uczestniczą we Mszach świętych. Środa Popielcowa i Wielki Piątek są dniami ścisłego postu. Post ten jest wśród zdecydowanej większości katolików przestrzegany. Bardzo wielu z nich podejmuje inne wyrzeczenia i postanowienia na cały okres Wielkiego Postu.

W okresie Wielkiego Postu w każdym kościele pod przewodnictwem księdza lub – pod jego nieobecność – przez wyznaczonego wiernego prowadzone jest rozważanie Drogi Krzyżowej. Nabożeństwo to ma miejsce zawsze w piątek, ale w wielu parafiach nawet codziennie lub w niedzielę po Mszy świętej. Śpiewane są również Gorzkie Żale. Księża, kiedy tylko mają taką możliwość, głoszą kazania pasyjne.

Powszechnym zwyczajem w czasie trwania Wielkiego Postu jest organizowanie rekolekcji wielkopostnych, które zakończone są spowiedzią. W wielu parafiach po raz pierwszy zostały lub są głoszone misje święte. Często zapraszani są księża, którzy znają dobrze nie tylko język polski, ale również język ukraiński lub rosyjski, aby wszyscy, którzy uczęszczają do kościoła, mogli z daru misji świętych skorzystać. Stawianie krzyży misyjnych, często po raz pierwszy od kilkadziesiąt lat, jest wielkim przeżyciem religijnym dla parafian.

Niedziela Palmowa jest dniem urządzania uroczystej procesji połączonej z poświęceniem palm. Palmy wierni wykonują sami i po poświęceniu przechowują je w swoich domach rodzinnych.

W większości parafii na Ukrainie Triduum Paschalne przeżywane jest na wzór Polski. W czwartek rano księża gromadzą się na Mszy Krzyżma w katedrze wraz ze swoim biskupem, natomiast wieczorem w swoich parafiach celebrować uroczyste Msze święte Wieczerzy Pańskiej. Istnieje zwyczaj (np. w Chmielnickim – Chrystusa Króla) obmywania nóg dwunastu mężczyznom przez kapłana. Po Mszy świętej przenosi się Najświętszy Sakrament do Ciemnicy, gdzie rozpoczyna się adoracja.

W Wielki Piątek po liturgii Męki Pańskiej w uroczystej procesji przenosi się Najświętszy Sakrament w monstrancji do Bożego Grobu. W czasie liturgii lub po jej

zakończeniu wierni podchodzą i całują krzyż. W większych i bardziej zorganizowanych parafiach adoracja przy Bożym Grobie ma piękną i bogatą oprawę. Adoracja trwa często przez całą noc aż do rozpoczęcia Wigilii Paschalnej.

Wielka Sobota to dzień błogosławienia koszyków z pokarmami na stół wielkocny. Każda rodzina przynosi do kościoła lub do wyznaczonego domu, jeżeli ksiądz przyjeżdża na wioskę, swój koszyk. W niektórych parafiach zwyczaj błogosławienia pokarmów przenosi się na dzień zmartwychwstania, po rezurekcji, na wzór nabożeństw prawosławnych. Wigilia Paschalna jest sprawowana w godzinach wieczornych. W parafiach miejskich udzielany jest często sakrament chrztu nie tylko dzieciom, ale przygotowanym dorosłym katechumenom. Są parafie, w których procesja rezurekcyjna odbywa się w nocy. Większość jednak zachowało zwyczaj odprawienia tej procesji w godzinach rannych (ok. 7 rano).

Po rezurekcji wierni wracają do swoich domów i zasiadają do śniadania wielkocnego, podczas którego składają sobie życzenia, dzieląc się jajkiem, i spożywają poświęcone w Wielką Sobotę pokarmy.

W ostatnich latach rozwija się kult Bożego Miłosierdzia. Diecezja kamieniecko-podolska ma swoje centrum kultu Bożego Miłosierdzia, które znajduje się w Winnicy. W wielu parafiach odbywały się rekolekcje o Miłosierdziu Bożym, a następnie Obraz Miłosierdzia Bożego nawiedza poszczególne rodziny. Bardzo często w parafiach przed Niedzielą Bożego Miłosierdzia odprawia się nowennę. Koronka w parafiach i rodzinach odmawiana jest w języku polskim i ukraińskim.

Na Ukrainie można zauważyć rozwój kultu Serca Pana Jezusa. W każdej parafii istnieją nabożeństwa pierwszopiątkowe. Wielu wiernych „obchodzi” pierwsze piątki miesiąca, przystępując do spowiedzi oraz przyjmując Komunię świętą. Księża odwiedzają w tym dniu chorych i zanoszą im Komunię świętą. Na nabożeństwo pierwszopiątkowe składa się wystawienie Najświętszego Sakramentu, Litania do Najświętszego Serca Pana Jezusa oraz Akt poświęcenia Sercu Bożemu. W miesiącu czerwcu powszechnie odprawia się nabożeństwa czerwcowe.

W Uroczystość Ciała i Krwi Pańskiej (Boże Ciało) organizuje się uroczyste procesje po ulicach miast i wiosek. Ze względu na to, że czwartek jest dniem pracy, główne uroczystości połączone z procesją mają miejsce dopiero w niedzielę. Wierni, nawet gdy nie stanowią licznej grupy, przygotowują cztery ołtarze. W procesjach tych uczestniczą również grekokatolicy i prawosławni. W wielu parafiach (np. Gródek Podolski) odbywa się bardzo często adoracja Najświętszego Sakramentu. Zdarza się, że adoracja taka trwa przez całą noc. Z okazji pierwszego czwartku i pierwszej niedzieli miesiąca w większych parafiach urządzone są procesje eucharystyczne, w których uczestniczą przedstawiciele wszystkich grup wiernych. Są ministranci, dziewczęta sypiące kwiaty, młodzież, która niesie feretrony, sztandary i chorągwie, oraz wyznaczeni mężczyźni niosący baldachim. Dla kogoś, kto pierwszy raz uczestniczy w takiej procesji, jest to wielkie doświadczenie, jak wierni tam mieszkający z wiarą i wielką czcią oddają cześć i chwałę Chrystusowi obecnemu w Eucharystii.

Przemierzając wioski i miasteczka na Ukrainie, bardzo często można spotkać stojące krzyże prawosławne lub katolickie oraz ustawione kapliczki, poświęcone najczęściej Matce Bożej, a także Sercu Bożemu i niektórym świętym, np. św. Antoniemu.

Lud zamieszkujący tamte tereny ma szczególną cześć dla Matki Bożej. Modli się do Niej przy postawionych kapliczkach (np. Murafa, Bar), śpiewając – zwłaszcza w maju – Litanię Loretańską, a w październiku odmawiając Różaniec.

Różaniec to najbardziej popularna modlitwa katolików na Ukrainie. Jak napisał w jednym z listów pasterskich zmarły już biskup kamieniecki Jan Olszański († 2003), wiara na Ukrainie przetrwała dzięki temu, że ludzie modlili się w swoich rodzinach na różańcu. W każdej parafii istnieją kółka różańcowe. Obserwowałem przez kilka lat, jak bardzo wielu wiernych w Gródku Podolskim należy do tych Kółek i jak w pierwszą niedzielę miesiąca odbywa się zmiana tajemnic. W czasach prześladowań, nawet wtedy gdy nie było księży, wierni spotykali się na wspólną modlitwę różańcową. Ta modlitwa była nie tylko umocnieniem wiary, ale siłą do zmagania się z wieloma trudnościami, przed jakimi stali ci, którzy postanowili iść za Chrystusem.

W każdą pierwszą sobotę miesiąca w kościołach sprawowana jest Msza święta o Niepokalanym Sercu Maryi. Również w tym dniu odmawia się Litanię oraz Akt poświęcenia Niepokalanemu Sercu Maryi. W większości parafii w każdą niedzielę wierni śpiewają Godzinki o Niepokalanym Poczęciu Najświętszej Maryi Panny lub odmawiają Różaniec. Warto zaznaczyć, że najczęściej te modlitwy odmawiają w języku polskim. Pięknym zwyczajem staje się śpiewanie *Akatystu o Matce Bożej*.

PIELGRZYMKI

W ostatnich latach (po 1991 r.) odrodził się zwyczaj pielgrzymowania. Na terenie środkowej Ukrainy istnieją dwa znaczące sanktuaria maryjne, które ściągają licznych pielgrzymów – na dzień odpustu przybywają tam liczne pielgrzymki piesze. Sanktuariami tymi są Latyczów (w diecezji kamieniecko-podolskiej) z cudownym obrazem Matki Bożej, którego oryginał znajduje się w Lublinie, oraz Berdyczów (w diecezji żytomiersko-kijowskiej). Odpust w Latyczowie przypada 6 lipca, w Berdyczowie zaś 16 lipca. Wierni, w grupach liczących kilkuset wiernych, przemierzają przez kilkanaście dni trasę pielgrzymki. Do Latyczowa przychodzi pieszo ok. 2-2,5 tys. pielgrzymów, natomiast do Berdyczowa ponad 10 tys. Większość pielgrzymów to ludzie młodzi, przyszłość odradzającego się Kościoła katolickiego.

Obok sanktuariów maryjnych popularnością cieszą się sanktuaria poświęcone św. Antoniemu w Gródku Podolskim. Na odpust przychodzi do 10 tys. pielgrzymów.

W Brahiłowie (woj. winnickie) odradza się kult Pana Jezusa Nazaretańskiego (Brahiłowskiego). Śpiewa się tam specjalne pieśni. Figurę Jezusa przywieźli ojcowie trynitarze. Jest nadzieja, że w niedalekiej przyszłości kult ten się rozwinie.

MODLITWY ZA ZMARŁYCH

Na terenie Ukrainy można spotkać się z wielkim szacunkiem wobec zmarłych. Pogrzeby, tak w Kościele katolickim jak i u prawosławnych, gromadzą wielu ludzi. Udział w pogrzebie uważany jest za bardzo ważny obowiązek. Pogrzeby katolickie odbywają się często (szczególnie w ostatnich latach) z udziałem księdza, który uczestniczy w pogrzebie przynajmniej w kościele, dokąd przynoszone jest ciało zmarłego. Pamięć o zmarłych trwa przez cały rok. W szczególny sposób wierni przeżywają rocznice pogrzebu: spotykają się na wspólnej modlitwie przy grobie, zamawiają Msze święte w intencji zmarłego. Powszechnie zachowuje się żałobę po bliskich zmarłych. Szczególne okresy, w których istnieją modlitwy za zmarłych, to listopad oraz okres wielkanocny. W tym czasie wierni przychodzą na cmentarz, na którym sprawowana jest Msza święta oraz odbywa się procesja. Szczególnie pięknie wyglądają te nabożeństwa w okresie paschalnym. Jest to przenikanie się zwyczajów i tradycji Wschodu z liturgią zachodnią.

Na koniec należy zaznaczyć, że w wielu parafiach istnieją „kręgi rodzin”, które skupiają rodziny z poszczególnych parafii. Duszpasterze poświęcają dużo czasu, aby właściwie pokierować rozwojem religijnym w tych rodzinach. Powstają również nowe grupy, np. Oaza, Legion Maryi, rozwija się Trzeci Zakon, Odnowa w Duchu Świętym, Neokatechumenat itp.

Podstawową komórką Kościoła jest jednak rodzina. W wielu rodzinach rozwój życia religijnego przebiega właściwie. Obok troski o sprawy materialne, rodzice nie zapominają o sprawach Bożych. W rodzinach takich praktykowany jest niedzielny udział w Eucharystii, przystępowanie do sakramentów świętych, codzienna rodzinna modlitwa (szczególnie różańcowa, Koronka i czytanie Pisma świętego). Z tych rodzin jest wiele powołań do kapłaństwa i zakonu.

Jest jednak bardzo wiele rodzin, w których nie ma życia religijnego. Dlatego różne inicjatywy zmierzające do dotarcia do tych rodzin są bardzo potrzebne (np. rekolekcje ewangelizacyjne, neokatechumenat). Bez rozwoju życia religijnego w rodzinach nie będzie rozwijał się Kościół katolicki na Ukrainie. Kościół na tych ziemiach tak jak nie został zniszczony, mimo wielkich prześladowań komunistycznych, ponieważ były zdrowe i religijne rodziny, tak też przetrwa i będzie się rozwijał dziś, jeżeli rodziny będą trwałe przy Bogu, Ewangelii i będą dbały o rozwój życia religijnego, zachowując otrzymane od swoich rodziców i dziadków świadectwo wiary.